

جلد اوّل

ترجمه فارسی

کنز العرفان فی فقه القرآن

(پیرامون آیات احکام قرآن)

www.ketab.ir

تألیف

فقیه بزرگوار آیه الله فاضل مقداد بن عبدالله سیوری
(متوفی ۸۲۶ هـ ق)

ترجمه و تصحیح

مرحوم دکتر عقیقی بخشایشی
(بخش عبادات)

سرشناسه	: فاضل مقداد، مقدادبن عبدالله، -۸۲۶ ق.
عنوان و نام پدیدآور	: کنزالعرفان فی فقه القرآن
مشخصات نشر	: قم: بخشایش: ۱۴۰۰ .
مشخصات ظاهری	: ج.
شابک	: ج. ۱: 1-173-182-964-978
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
شناسه افزوده	: عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، ۱۳۲۲-۱۳۹۱، مصحح، مقدمه‌نویس
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۵۶۳۹۱۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

ترجمه کنزالعرفان

مؤلف: مرحوم فاضل مقداد(ره)

مترجم: مرحوم دکتر عقیقی بخشایش(ره)

ویرایش متن: استاد هادی صلواتی

ناشر: انتشارات بخشایش

قم: خیابان شهداء، کوچه ۲۸، پلاک ۱۴۳، تلفن: ۳۷۷۳۷۵۸۳-۳۷۷۴۹۶۹۹-۰۲۵

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

مراکز پخش:

قم: خیابان ارم، پاساژ قدس، طبقه همکف، پلاک ۱۱۱، تلفن: ۳۷۷۴۳۴۶۲-۰۲۵

تهران: بازار سلطانی، دارالکتب الاسلامیه، تلفن: ۰۴۱۰-۵۵۶۲۰۴۱۰

تهران: میدان فلسطین، نشر بین الملل، تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۲۱۹۸۰

مشهد: چهارراه خسروی، کتابفروشی آستان قدس رضوی، تلفن: ۰۵۱-۳۲۲۳۳۹۲۳

مشهد: میدان ۱۰دی، خیابان رازی شرقی، کتابفروشی کتابچی، تلفن: ۰۹۱۵۳۰۲۷۲۹۱

تبریز: کتابفروشی دری، تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۳۱۳۶۳

اصفهان: روبروی مسجد حکیم، کتابفروشی حکیم، تلفن: ۰۳۱-۳۲۲۲۳۶۵۲

فهرست مطالب

۲۷	پیشگفتار مترجم
۲۷	فقه و تحولات تاریخی آن
۲۸	فقیهان مفسر و مفسران فقیه:
۳۱	● تأییدی از تاریخ:
۳۲	● آیات الاحکام:
۳۳	● خصوصیات ناب «کنزالعرفان»:
۳۵	۱- کتاب طهارت و پاکیزگی
۳۶	نخستین آیه:
۴۱	محدوده مسح سر:
۴۱	چند مسئله فرعی:
۴۷	فائده:
۵۱	احکام تیمم:
۵۴	[۲] دومین آیه:
۵۶	جستجوی آب:
۵۶	۳۱ مورد از احکام مستفاد فقهی:
۵۸	[۳] سومین آیه:
۶۰	[۴] چهارمین آیه:
۶۲	[۵] پنجمین آیه:
۶۳	دوست داشتن:
۶۳	نظر مؤلف:
۶۴	[۶] ششمین آیه:
۶۶	آب جاری:

- ۶۷ ..... [۷] هفتمین آیه: .....
- ۶۹ ..... [۸] هشتمین آیه: .....
- ۷۰ ..... کیفیت اعتزال .....
- ۷۱ ..... نظر شیعه: .....
- ۷۲ ..... [۹] نهمین آیه: .....
- ۷۴ ..... چهار حکم فقهی: .....
- ۷۵ ..... [۱۰] دهمین آیه: .....
- ۷۶ ..... چند مسئله فرعی: .....
- ۷۷ ..... [۱۱] یازدهمین آیه: .....
- ۷۹ ..... [۱۲] دوازدهمین آیه: .....
- ۷۹ ..... احکام هفتگانه: .....
- ۸۲ ..... ۲- کتاب نماز .....
- ۸۳ ..... نوع اول: .....
- ۸۳ ..... [۱۳] سیزدهمین آیه: .....
- ۸۴ ..... [۱۴] چهاردهمین آیه: .....
- ۹۱ ..... نوع دوم: در اوقات نمازهای پنجگانه .....
- ۱۰۲ ..... سؤال و جواب: .....
- ۱۰۴ ..... نوع سوم: در قبله .....
- ۱۱۴ ..... تنبیه: .....
- ۱۱۸ ..... چند نکته: .....
- ۱۲۱ ..... مسائل هفتگانه: .....
- ۱۲۳ ..... نوع چهارم: لباس نمازگزار .....
- ۱۲۴ ..... غرض نخست: .....
- ۱۲۵ ..... غرض دوم: .....
- ۱۲۵ ..... غرض سوم: .....
- ۱۲۹ ..... چند نوع .....
- ۱۳۸ ..... ۱- کتاب .....

- ۱۴۱ ..... داستان ابو عامر راهب:
- ۱۴۲ ..... انگیزه پیدایش اذان:
- ۱۴۳ ..... نوع پنجم: مربوط به مقارنات نماز است.
- ۱۴۸ ..... مسائل پنجگانه:
- ۱۵۷ ..... چند نکته قابل توجه:
- ۱۵۸ ..... رکن نماز:
- ۱۶۵ ..... نوع ششم: مستحبات نماز.
- ۱۶۶ ..... محل و جای قنوت:
- ۱۶۷ ..... فروعی چند:
- ۱۷۱ ..... نکات قابل توجه:
- ۱۷۵ ..... نکاتی چند:
- ۱۷۹ ..... نوع هفتم: احکام متفرقه نماز.
- ۱۸۰ ..... مسائلی چند:
- ۱۸۱ ..... سؤال و پاسخ:
- ۱۸۳ ..... مسائل ششگانه:
- ۱۸۵ ..... مسائل چهارگانه:
- ۱۸۷ ..... چند نکته و چند فایده:
- ۱۹۲ ..... دو مسئله فقهی:
- ۱۹۵ ..... نوع هشتم: نمازهای غیر روزانه.
- ۱۹۷ ..... چند مسئله فقهی:
- ۱۹۹ ..... دو مسئله فرعی:
- ۲۰۱ ..... چند مطلب قابل توجه:
- ۲۰۶ ..... مسئله فرعی:
- ۲۰۶ ..... یک مطلب قابل توجه:
- ۲۰۷ ..... نکاتی چند:
- ۲۰۸ ..... نماز میت:
- ۲۱۳ ..... سفر واجب:

- ۲۱۴ ..... چهار مکان مقدس:.
- ۲۱۶ ..... نوع اول: بطن النخل
- ۲۱۶ ..... نوع دوم: عسفان
- ۲۱۶ ..... نوع سوم: ذات الرقاع
- ۲۱۸ ..... چند فایده فقهی:
- ۲۱۹ ..... نکته قابل توجه:
- ۲۲۱ ..... نماز جماعت:
- ۲۲۳ ..... فوایدی چند:
- ۲۲۴ ..... عزائم چهارگانه:
- ۲۲۶ ..... پایان کتاب نماز:
- ۲۲۷ ..... ۳- کتاب روزه و احکام آن
- ۲۲۸ ..... ثواب روزه:
- ۲۲۸ ..... آیات مربوط به روزه:
- ۲۲۸ ..... در این آیه مطالبی است:
- ۲۳۰ ..... سؤال و جواب:
- ۲۳۱ ..... مسائلی چند:
- ۲۳۴ ..... چرا رمضان؟
- ۲۳۷ ..... دوام مرض:
- ۲۳۸ ..... سخن آخر:
- ۲۳۹ ..... چرا دعاها مستجاب نمی شود؟
- ۲۴۱ ..... احکام مستفاد:
- ۲۴۴ ..... روایت سهل ساعدی:
- ۲۴۶ ..... احکام فقهی اعتکاف:
- ۲۴۸ ..... دو فایده:
- ۲۴۹ ..... ۴- کتاب زکات
- ۲۵۱ ..... قسم اول: وجوب و محل وجوب زکات:
- ۲۵۲ ..... احکام فقهی:

بسمه تعالی شانه و فضله

پیشگفتار مترجم

فقه و تحولات تاریخی آن

فقه در لغت به معنای مطلق فهم، یا فهم دقیق مسائل عملی، و در اصطلاح، دانستن احکام شرعی و فرعی از روی ادله تفصیلی آنها است. پس فقه، دانستن استدلالی و استنباطی احکام، و فقیه کسی است که از روی ادله تفصیلی در ارائه مسائل شرعی، پویاگر و کوشا و ساعی بوده و تمام جهد و سعی و تلاش خود را به کار می‌بندد تا حکم الهی را از ادله و منابع اصلی آنها استخراج، و در اختیار مکلفین و عاملین آن قرار دهد.

فقه اسلام از دوران حیات رسول اکرم ﷺ یا گرفته و در عهد ولایت و امامت، رشد و اعتلای مناسب خود را باز یافته است و تا کنون به حیات خود ادامه داده، و روز به روز نیز پربارتر و گسترده‌تر شده است. از دوران طلوع اسلام تا کنون فقیهان نامدار و عالمان وارسته متعددی پا به عرصه حیات نهاده‌اند و نقدینه جان خود را در راه اعتلای کلمه الله صرف نموده و آثار ارزشمند بی‌شماری را به یادگار گذاشته‌اند و گاهی نیز جان شیرین خود را در راه آرمانهای معنوی خویش تقدیم حق تعالی نموده‌اند.

فقه شیعه که همسان با دیگر دیدگاهها و مکاتب فقهی، ادواری را پشت سر گذاشته و در هر دور و زمان، فقهای نامدار و بزرگواری را به جهان اسلام ارائه داده است، در طول تاریخ ادوار تکاملی را پیموده و به صورت یکی از فقه‌های غنی و سرشار از منابع پربار درآمده که هم اکنون پاسخگوی نیازهای معنوی و اجتماعی مردم است. ما در این پیشگفتار کوتاه به ادوار طلایی آن به صورت موجز اشاره می‌نمائیم.

دوره اول: دوران تبیین و تفسیر این دوره تنها به عصر نبوت ائمه اطهار علیهم‌السلام اختصاص دارد، آنان که شارحان، مفسران و تبیین‌کنندگان راستین احکام الهی بودند.

دوره دوم: عصر محدثان و راویان در این دوره محدثانی مانند: کلینی، صدوق، ابن قولویه و

ابن بابويه نقش فقهی را ایفاء نموده‌اند و احکام را در ضمن احادیث بیان داشته‌اند.

دوره سوم: عصر آغازین اجتهاد، عصر شیخ مفید و سید مرتضی علم‌الهدی.

دوره چهارم: عصر رشد و کمال اجتهادی عصر شیخ الطائفه، شیخ طوسی رحمتهما.

دوره پنجم: عصر تقلید که حدود یکصد سال پس از شیخ طوسی ادامه داشت و فقیهان و

عالمان از روش و اندیشه شیخ، تقلید و پیروی می‌نمودند.

دوره ششم: عصر نهضت که از عهد ابن ادریس آغاز گردید و نقد و بررسی هائی در اندیشه

فقهی شیخ طوسی رحمتهما صورت پذیرفت و چند قرن ادامه داشت که فقید بزرگوار ما مرحوم فاضل

مقداد یکی از فقهای برجسته‌ی این دوره به شمار می‌آید.

دوره هفتم: عصر پیدایش اخباریان و دوران رکود و خمود اجتهاد در قرن ۱۲ و ۱۳ هجری

قمری، که افرادی مانند محمدا مین استرآبادی (۱۰۳۶) و شیخ یوسف بحرینی، فیض کاشانی و

شیخ حرّ عاملی (۱۱۰۴) و مجلسی اول و مجلسی دوم صاحب بحار الأنوار (۱۱۱۰) عالمان این

دوره هستند.

دوره هشتم: عصر استنباط عصر وحید بهبهانی و شیخ مرتضی انصاری.

دوره نهم: عصر حاضر: ادامه و پی‌گیری عصر شیخ انصاری و اندیشه‌های فقهی او.

آری فقه اسلام و تاریخ فقهت در این ادوار نه‌گانه، فقیهان فرزانه و وارسته‌ای سرشار از خیر و

برکت و پر بار از اندیشه و حرکت را پرورش داده است که در جای خود مورد بررسی و ارزیابی قرار

گرفته‌اند.

از آن عهد مقام شامخ رسالت و از دوران پرتالو مقام منیع ولایت، فقهاء و اندیشورانی در

عالم اسلام، به ظهور پیوسته‌اند که هر کدام واسطه فیضی بین خالق و مخلوق و راهنما و رهگستر

مسیر مردم خداجوی بوده‌اند. آنان با تحمل زحمات و مشقات فراوان توانسته‌اند این امانت

سنگین را به مقصد نهایی برسانند که ما در این بخش با تعدادی از این حاملان امانت الهی تا

حدودی آشنا می‌گردیم:

فقیهان مفسر و مفسران فقیه:

آیات الأحکام قرآن مجید، عناصر اصلی و علمی تعالیم عالیة قرآن مجید را تشکیل می‌دهد

و تعداد آنها، ۵۰۰ آیه شریفه می‌باشد، به حدی که برخی از مفسران، عدد ۵۰۰ آیه را در عناوین

تفاسیر خود قید نموده‌اند. فی المثل، «النهایة فی تفسیر خمس مائة آیه»، یا «منهاج الهدایة فی

تفسیر خمس مائة آية» ولی مشهور فقها، آن است که آیات نامبرده، پس از ادغام و حذف مشابهات، به سیصد و اندی آیه می‌رسد که نوعاً در سوره‌های مدنی قرآن مجید پراکنده و منتشر است. این آیات نورانی، از نخستین روزهای مطرح شدن تفاسیر، مورد عنایت و توجه خاص دو گروه فقها و مفسران، قرار گرفته‌اند، به حدی که مرحوم حاج آقا بزرگ تهرانی بی آنکه در مقام استقصاء کامل بوده باشد، در جلد سوم موسوعة الذریعة، تعداد ۳۱ عنوان از تفاسیر آیات الأحکام شیعه را نام می‌برد. (۱)

۱. شاید نخستین بار ابونضر، محمد بن سائب کلبی، (متوفی ۱۴۶ هـ.ق)، به گردآوری آیات الأحکام پرداخته است.

۲. آیات الأحکام شیخ قطب الذین راوندی، (متوفی ۵۷۳ هـ.ق).

۳. النهایة فی تفسیر خمس مائة آية فخرالذین ابن متوچ، (۸۲۰ هـ.ق).

۴. منهج الهدیة فی تفسیر خمس مائة آية جمال الذین ابن متوچ (متوفی ۸۲۰ هـ.ق).

۵. آیات الأحکام شیخ ناصر بن احمد متوچ (قرن نهم).

۶. کنز العرفان فاضل مقداد حلّی سیوری (متوفی ۸۲۶ هـ.ق). (کتاب حاضر).

۷. مدارج المعمول استرآبادی (متوفی ۸۹۱ هـ.ق).

۸. زبدة البیان شیخ احمد محقق اردبیلی (متوفی ۹۹۳ هـ.ق).

۹. تفسیر شاهمی میرابوالفتح بن میر مختوم (متوفی ۹۷۴ هـ.ق).

۱۰. مفاتیح الأحکام فی شرح زبدة البیان (متوفی ۱۰۹۲ هـ.ق).

۱۱. مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین شیخ بهایی (متوفی ۱۰۳۱ هـ.ق).

۱۲. شرح آیات الأحکام مسالک الأفهام شیخ فاضل جواد کاظمی.

۱۳. قلائد الدرر فی تفسیر آیات الأحکام (متوفی ۱۰۵۱ هـ.ق).

۱۴. ادوار فقه استاد محمود شهابی (قرن چهاردهم).

۱۵. احکام قرآن دکتر محمد خزائلی (قرن چهاردهم).

۱۶. ادوار فقه آية الله ابراهیم جنّاتی.

۱۷. آیات الأحکام صدیق مکرم آية الله شیخ زین العابدین قربانی لاهیجی.

اینها قسمتی از تفاسیر آیات عملی و اجرایی قرآن مجید بود که ارتجالاً به نگارش درآمد، ولی

تعداد این تفاسیر، یقیناً منحصر به اینها و آن رقم ۳۱ عنوانی که صاحب التریعه، اعلام فرموده‌اند نبوده و نیست، چون خیلی از آنها نام آیات الأحکام را انتخاب نکرده‌اند، ولی محتوای آنها در این محور است فقط که نشان می‌دهد قرن نهم و دهم، قوس صعودی این قبیل تفاسیر آیاتی بوده. اکنون این سؤال مطرح می‌شود که این گرایش و توجه، معلول چه عواملی بوده است؟ در پاسخ این سؤال، عوامل متعددی را می‌توان ذکر کرد، ولی مهمتر از همه، گرایشات اجتماعی مردم و تفکر حکومتی آنان بوده، که تشکیل حکومت صفویّه در ایران، بازتاب و عکس العمل آن نوع تفکر خاص اجتماعی است. حکومت مداران صفوی، که بیشتر آرمانهای مذهبی را مدنظر قرار داده بودند، به مناسبتهای دینی و شعائر مذهبی بیشتر توسل می‌جستند، و این خود نشانی از فضای حاکم بر مناسبات آن روز است.

نکته ظریف‌تر در تحلیل این گرایش تفسیری، آنکه، نوع دست اندرکاران امور تفسیری را، کسانی تشکیل می‌دهند که مسأله تفسیر، رشته کار و تخصص شغلی آنان نبوده، بلکه گرایش آنان را فقه و فقاہت تشکیل می‌داد، نه تفسیر علوم قرآنی و معارف مربوط به آن. فی المثل امین الإسلام طبرسی، یا ابوالفتوح رازی، یا جابر الله زمخشری در قرن ششم، از افرادی هستند که تفسیر و امور مربوط به قرآن، شغل اختصاصی آنان نبوده است. آنان بیش از هر عنوان دیگر، عنوان مفسر را دارا هستند، ولی افرادی مانند مرحوم مقدّس اردبیلی، یا فاضل مقداد سیوری حلّی، یا ابن متوج بحرانی، گرایش علمی و عنوان اجتماعی‌شان، فقه و فقاہت است، و اگر احياناً به تفسیر پرداخته‌اند، در پر تو فقه و در راه تممیر و پر بار ساختن آراء و افکار فقهی و اجتهادیشان بوده و این امر خود تأییدکننده آن نظر قبلی است که گرایش به قرآن در قرن نهم و دهم، از روی ضرورت اجتماعی، و نیاز به پاسخ‌گویی و پاسخ‌یابی به سوالاتی بوده که از سوی اجتماع آن روز، متوجه فقها و طلاب داران فقاہت گشته است. آنان چاره کار و رفع مشکل را در مراجعه به قرآن و توسل به ذیل عنایت و نورانیت آن می‌جستند؛ به همین جهت این همه عناوین آیات الأحکام را در این قرن قرآنی شاهد و ناظریم.

البته از توضیح این مسأله به ذهن تبادر نکند که، حکومت نامبرده فوق، عامل بوجود آوردنده این وضعیّت بوده، بلکه ما معتقدیم که خود حکومت صفوی نیز تابع متغیّری از خواست ملت و فشارها و نیازهای آن روز شیعه بوده است، که در مقام مبارزه و رقابت با رقیب زورگوی عثمانی خود ناچار به توسل به معتقدات اصیل مذهبی خود، و با اکثریت آراء، خواستار عملی شدن تعالیم

در ارشاد و توضیح مردم، به حوزه‌های علمیه نجف، اصفهان، سبزوار، ری، شیراز، کاشان، قم، تبریز، و... و فارغ التحصیلان آن حوزه‌ها بدهیم، راه دوری نپیموده‌ایم.

● تأییدی از تاریخ:

در تاریخ ادبیات دکتر ذبیح الله صفا، آمده است: «مذهب تشیع، در قرن نهم در ایران، آخرین دوره‌های ضعف خود را در برابر مذاهب اهل سنت می‌گذرانید، و فرصتهای ذی قیمتی را که در قرنهای هفتم و هشتم فراهم آورده بود، به خوبی مورد استفاده قرار می‌داد. احترام به سادات و منتسبان به خاندان رسالت صلوات الله علیهم، در عهد تیموری و پس از آن، مطلبی است که بلا انقطاع بدان برمی‌خوریم. در «تزوکات تیموری» توصیه شده است که: مرتبه آل محمد صلوات الله علیهم را از جمیع مراتب برترداری، و تعظیم و احترام ایشان را به جای آری، و افراط را در محبت ایشان اسراف ندانی، که هر چه از برای خدا باشد، در آن اسراف نباشد...»^(۱)

باز همو می‌افزاید: «شیعه، در طول قرن نهم هجری، بر قوت خود می‌افزودند، و بر آن بودند که قیام و غلبه‌ای بنمایند و حکومت ایران را به دست گیرند. این فعالیتها، مقدمه سودمندی گشت که برای قیام نهایی و غلبه قطعی آنان در آغاز قرن نهم هجری، و تبدیل مذهب رسمی ایران از تسنن به تشیع»^(۲).

خلاصه این که، با سقوط خلافت عباسی در قرن هفتم هجری، متفکران و عالمان شیعی فرصت یافتند که با آزادی عمل بیشتر و با اندیشه‌های زاینده و پویانده در جهت روشنگریهای تفسیری و قرآنی، دست به فعالیت گسترده‌تری بزنند. محصول این فعالیتها و تلاشها، که با یک پشتوانه قوی مردمی حمایت می‌شد، به استقرار یک حکومت تمام عیار شیعی در قرن دهم هجری انجامید و شیعه جایگاه واقعی خود را به صورت یک مذهب عمومی که دارای دولت و تشکیلات رسمی است، پیدا کرد. از آن پس بود که نوآوریهای تفسیری قدم به عرصه وجود نهاد.^(۳) (تفصیل این مطالب را در «طبقات مفسران شیعه» می‌توان ملاحظه نمود).

۱. تاریخ ادبیات دکتر صفا، ج ۴، ص ۵۳؛ تزوکات تیموری، ص ۲۰۲.

۲. تاریخ ادبیات دکتر صفا، ج ۴، ص ۵۶.

۳. ما تعداد ۲۲ مورد از تفاسیر قرن نهم را در طبقات مفسران شیعه، ص ۷۸ از انتشارات نوید اسلام آورده‌ایم، که اغلب آنها پیرامون آیات الاحکام می‌باشد.